

DOKUMENTUM ÉS VALÓSÁG

Sokat idézett az a pszichológiai teszt, amelynek során előzetes megbeszélés alapján egy egyetemi hallgató vitát kezdett professzorával, végül pisztolyt rántott és a levegőbe lőtt. Az eset után azonnal elkezdték az évfolyam tagjainak kihallgatását. Meglepetést keltett, hogy a jó előképzettségű hallgatók közül többen állították, társuk a professzorra lőtt, sőt akadt jelentkező, aki azt vallotta, ő ütötte fel a pisztolyt, hogy megmentse az előadó életét. Vajon éppúgy dokumentumnak tekinthető-e az utóbbi hallgatónak, mint a kísérletbe beavatott társának a vallomása? Igen, még akkor is, ha az előbbi gyilkossági kísérletnek tünteti fel azt az eseményt, amelyik valójában lélektani kísérlet volt. Dokumentum mindkettő, csak valóságtartalmuk más. A beavatott hallgatók szavai az objektív esemény, társa vallomása pedig a szubjektív lelkivilág valóságát mutatja be. Példánk érzékelteti, hogy a dokumentumtól nem idegen a kitalálás, a fikció, ez utóbbi éppúgy szerepelhet benne, mint a valós tényanyag.

Több mint egy évvel ezelőtt felkeltette az érdeklődésem egy fiatal bűnöző párról készült riport. Megismerkedtem velük, meghallgattam életük történetét. Szavaikból kiderült, hogy életük megértéséhez, a tetteik rugóit feszegető miértek megválaszolásához környezetüket, elsősorban családjukat kell megismerni. A szülőkkel folytatott beszélgetés után fogalmazódott meg a terv, hogy a nem mindennapi eseményekkel terhelt család életét tagjainak önvallomásai alapján — irodalmi formában, de megőrizve a dokumentum műfaját — mutatom be, mert így többszörösen, minden személyt megrajzolva, magát az egész családot és emögött a falusírói városira váltó életmód buktatóit sikerül egy tablóba összefogni. Mindez természetesen csak a történet egészének megismeréséből derül ki. Az egész történetből, amiben az egyes közös mozzanatok ismétlődése, nemhogy rontaná a hatást, de erősíti, mert bizonyos részleteket hangsúlyossá tesz, másokat cáfol, feltárja a szereplők emlékezetének, belső világának különféleségét, erényét, vagy hamisságát. Ennek a családtörténetnek egy töredéke jelent meg a közelmúltban a Tiszatáj-ban *Gondságban* címmel, csak egy töredéke, említett példánkkal élve, csupán egyetlen tanú lelkiállapotának szubjektív dokumentuma. A túlzottan szűkszavúnak bizonyult magyarázattal útra bocsátott részlet nyilvánvalóan nem adhatja azt a képet, ami a teljesebb ábrázolás, a tervezett családtörténet feladata. Sokan elsiklottak afőlött — mert az én hibámból a szükségesnél kevesebb hangsúlyt kapott —, amit a beszélő elmond magáról. Például az, hogy notórius hazudozó, például az, hogy az anyja tanította a hazugságra stb., amiből nyilvánvaló, hogy szavait nem lehet egy az egyben tényként elfogadni, már csak neveltetése, érdekei, saját szerepének szépítése miatt sem.

Nem kevésbé oszlottak meg a vélemények az írás naturalista részleteiről, melyek ugyancsak a dokumentum műfajjal függenek össze. A nemiség, különösen az itt szóban forgó aberrált nemiség, olvasóra gyakorolt hatása a neveltetéstől, az életkortól, az élettapasztalattól, az erkölcsi beállítottságtól kezdve millió tényezőtől függ, éppen ezt szem előtt tartva *néhány részletet másként kellett volna kezelnem, hogy ne legyenek, akik holmi lektűrként olvassák, mert az írásnak nem az intimitások kifürkészése volt a célja*. Számomra elfogadhatóbb volt még az egyet nem értők, elitélok véleménye is, mint a vélt vaskos olvasnivaló fölötti cinkos összekacsintás, mert ez céloommal ellentétes, hisz bizonyos társadalmi közeg eltorzulását kívántam bemutatni, szociális és nem más indulatok készítették és készítenek az ezeken a hasábokon közölt részletben csak vázolt környezetrajz, erkölcsi miliő bemutatására. Ettől eltérő következtetés vagy értelmezés — még ha lehetséges is — szándékomtól idegen.

PÜNKÖSTI ÁRPÁD